

Reflection of Belief Concepts and Intellectual Foundations of Islamic Revolution in First-generation Coins of the Islamic Republic of Iran (Case study: Commemorative Coins minted in 1979)

Seyed Reza Hosseini¹✉ , Mahdi Taheri Delkhosh²

1. Master of History, University of Tehran (seyed.r.hosseini@ut.ac.ir)

2. PhD student of Islamic Revolution, University of Islamic Sciences (taheri.delkhosh@ut.ac.ir)

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 28 January 2024
Received in revised form:
13 February 2024
Accepted: 17 February 2024
Published online: 10 March
2024

Keywords:
*1400th year of Hijrah,
Coin,
Islamic Republic of Iran,
Islamic Revolution,
Tulip.*

ABSTRACT

The Islamic Revolution in Iran had far-reaching political and social consequences with profound and lasting effects that transformed all aspects of Iranian culture and civilization. These changes appeared when the "Islamic Republic of Iran" as the political promise of the revolution attempted to spread belief concepts and original intellectual foundations that had given birth to it. The common currency, particularly coins, served as a significant platform for showcasing the intellectual foundations and religious beliefs embraced by this emerging government structure. Therefore, the present study used a descriptive-analytical method to analyze commemorative coins minted by the Islamic Republic in 1979 by examining the reflection of fundamental principles and religious values of Iran's new government in its first generation of coins. The findings of the research indicate that in the first year of its activity, the Islamic Republic of Iran minted two types of commemorative coins on a large scale, each symbolizing various Belief Concepts and Intellectual Foundations linked to Iran's Islamic Revolution. One was the "20 Rials" commemorative coin, marking 1400 years since Prophet Muhammad's Hijrah. It depicted a map of Islamic territories on Earth under rays of sunlight. It also bore an inscription of "Independence / Freedom / Islamic Republic", as the main slogan of the Islamic Revolution and expressing its most fundamental intellectual foundations. The second one was the "10 Rials" commemorative coin, which marked the first anniversary of the Islamic Republic. It showed a tulip flower symbolizing martyrdom, along with an inscription reading "22nd of Bahman" As the date of the official downfall of the imperial regime.

Cite this article: Hosseini, R. & Taheri Delkhosh, M. (2024). Reflection of Belief Concepts and Intellectual Foundations of Islamic Revolution in First-generation Coins of the Islamic Republic of Iran (Case study: Commemorative Coins minted in 1979). *Iranian Journal for the History of Islamic Civilization*, 56 (2), p.73-92 DOI: 10.22059/jhic.2024.371671.654464

© The Author(s).
DOI: 10.22059/jhic.2024.371671.654464

Publisher: University of Tehran Press.

بازتاب مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری انقلاب اسلامی در نخستین نسل از

مسکوکات جمهوری اسلامی ایران

(مطالعه موردی: سکه‌های یادبودی مضروب در سال ۱۳۵۸ ش)

سیدرضا حسینی^۱، مهدی طاهری دلخوش^۲

۱. کارشناس ارشد تاریخ دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران، رایانامه: seyed.r.hosseini@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مدرسی انقلاب اسلامی دانشگاه معارف اسلامی، قم، جمهوری اسلامی ایران، رایانامه: taheri.delkhosh@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۸</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰</p> <p>کلید واژه‌ها: انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی ایران، سکه، گل لاله، یکهزار و چهارصدمین سال هجرت.</p>	<p>انقلاب اسلامی ایران، تحول سیاسی-اجتماعی عظیم، فراگیر و شگرفی بود که تأثیرات خطیر آن، جمیع ساحات فرهنگی و تمدنی این کشور پهناور را دچار دگردیسی ژرف و ماندگاری نمود. این تغییرات، هنگامی نمایان تر شد که مولود سیاسی انقلاب مزبور یعنی «نظام جمهوری اسلامی ایران»، در صدد اشاعه مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری اصیلی برآمد که اساساً برای تحقق همانها موجودیت یافته بود. بی‌شک، یکی از مهم‌ترین عرصه‌های نمایش بنیادهای فکری و باورهای دینی این ساختار حاکمیتی نوپا، نقود رایج ایران خصوصاً مسکوکات آن بود. بر همین اساس، ما در پژوهش حاضر تلاش داریم تا با بررسی سکه‌های یادبودی مضروب توسط نظام جمهوری اسلامی در سال ۱۳۵۸ ش، بازتاب پاره‌ای از مبانی و ارزش‌های اعتقادی حکومت جدید ایران در نخستین نسل از مسکوکاتش را با روش توصیفی-تحلیلی، تبیین نماییم. یافته‌های ما مؤید این حقیقت است که نظام جمهوری اسلامی در نخستین سال حیات خویش، اقدام به ضرب دو نوع سکه یادبودی با تیراژ بسیار بالا نموده که در هر کدام، چندین مورد از مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری انقلاب اسلامی ایران جلوه‌گر شده است: یکم، سکه «بیست ریال یادبودی» برای گرامیداشت حلول یکهزار و چهارصدمین سال هجرت که مزین به «نقشه سرزمین‌های اسلامی در برشی از کره زمین» (تحت پرتوافکنی خورشید) و نیز عبارت مرکب «استقلال / آزادی / جمهوری اسلامی» (به‌عنوان اصلی‌ترین شعار انقلاب اسلامی و بیانگر بنیادین‌ترین مبانی فکری آن) می‌باشد و دوم، سکه «ده ریال یادبودی» به‌افتخار نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی که نگاره «گل لاله» (به‌عنوان نماد مفهوم شهادت) و عبارت «۲۲ بهمن» (به‌عنوان مورخه سقوط رسمی رژیم شاهنشاهی) بر آن نقر گردیده است.</p>

استناد: حسینی سیدرضا و طاهری دلخوش، مهدی (۱۴۰۲). بازتاب مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری انقلاب اسلامی در نخستین نسل از مسکوکات جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: سکه‌های یادبودی مضروب در سال ۱۳۵۸ ش). پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی، ۵۶(۲)، ۹۲-۷۳. DOI: 10.22059/jhic.2024.371403.654462

© نویسندگان
DOI: 10.22059/jhic.2024.371403.654462

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

به جرأت می‌توان ادعا نمود که در تاریخ معاصر جهان اسلام، هیچ تحول سیاسی-اجتماعی نوظهوری همچون «انقلاب اسلامی ایران»، منجر به گفتمان‌سازی بدیع و پویا در تقابل با مکاتب فکری مهم جهان نشده است. در حقیقت، نظام جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مولود سیاسی انقلاب مزبور، با عینیت‌بخشی به دو مفهوم بنیادین «حاکمیت شرعی» و «مردم‌سالاری دینی»، تمامی مکاتب فکری ماتریالیستی شرق و غرب را به چالش کشید و نیز به‌واسطه تثبیت گفتمان اسلام‌گرایانه و تشیع‌محور خود، جمیع ساحات فرهنگی و تمدنی کشورمان را دچار تحول نمود. این مهم، هنگامی خود را به‌شکلی واضح‌تر نمایان ساخت که «آیت‌الله‌العظمی امام خمینی» (رحمه الله تعالی علیه) در مقام بنیان‌گذار نظام جمهوری اسلامی، طی چندین سخنرانی خود از جمله در روز ۸ مهرماه سال ۱۳۵۸ ش، با تأکید بر مسأله بنیادین صدور انقلاب ایران (نک: خمینی، ۱۳۹۹: ج ۱۰، ۱۸۰-۱۸۱)، رویکرد جهانی این تحول شگرف را علناً و به‌طور رسمی اعلام نمود. از همین‌رو، مقامات ساختار سیاسی نوین ایران بر آن شدند تا با به‌کارگیری تمامی ظرفیت‌های حاکمیتی این کشور، جمیع مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری انقلاب اسلامی را در سراسر جهان اسلام و نیز در میان عموم ممالک مستضعف و استعمارزده دنیا منتشر سازند. در راستای تحقق همین امر، بخشی از وظیفه خطیر اشاعه جهانی ارزش‌ها و باورهای اسلام سیاسی مدنظر امام خمینی (رحمه الله تعالی علیه)، به مسئولین اصلی‌ترین نهاد پولی ایران یعنی «بانک مرکزی» سپرده شد تا ایشان با بهره‌گیری از قابلیت‌های بصری نقود کشور، نقش تعیین‌کننده‌ای را در تأثیرگذاری فکری جمهوری اسلامی بر سایر کشورهای اصطلاحاً «جهان‌سوم» (یا به تعبیر امروزی، «در حال توسعه») و همچنین ترویج مبانی ایدئولوژیک این نظام سیاسی نوظهور در سراسر دنیا ایفا نمایند. بر همین اساس، نخستین نسل از مسکوکات جمهوری اسلامی ایران، نه‌تنها نمایانگر تغییر ساختار سیاسی ام‌القرای جهان تشیع بودند، بلکه خصوصاً در گونه‌های یادبودی، کارکرد تبلیغی مهمی یافته و مبدل به ابزاری کارآمد برای انتشار مفاهیم اعتقادی، مبانی فکری و آرمان‌های بنیادین انقلاب اسلامی در عرصه بین‌الملل شدند تا بدین‌وسیله، از اصول و ارزش‌های عمیقی رونمایی گردد که نظام حاکمیتی جدید ایران، اساساً برای عینیت‌بخشی به همانها موجودیت یافته بود.

علی‌ای‌حال، ضرب مسکوکات رایج جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۵۸ ش آغاز گردید. همچنین نخستین نسل از سکه‌های طلای نظام سیاسی جدید کشور با عنوان «بهار آزادی» که تشریفاتی و غیررایج محسوب می‌شدند نیز در همین سال عرضه گردیدند (نک: موسوی، ۱۳۹۵: ۱۸۵، ۱۸۸ و ۱۹۱/ 846: 2009, Cuhaj). گفتنی است که مسکوکات رایج مضروب در سال ۱۳۵۸ ش، شامل دو دسته «جاری» (رایج معمولی) و «یادبودی» (رایج مناسبتی) بوده‌اند که ما در پژوهش حاضر بنا داریم تا به صورت مطالعه موردی، گروه دوم را معرفی و خصوصیات شکلی و ماهوی سکه‌های مزبور را واکاوی

نماییم؛ با این هدف که به واسطه بازشناسی مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری به کاررفته در آنها، مقاصد سیاسی و انگیزه‌های ایدئولوژیک نظام جمهوری اسلامی ایران از ضرب مسکوکات یادبودی سال ۱۳۵۸ ش را نمایان سازیم.

پیش از ارائه هر توضیحی، ذکر این مطلب را ضروری می‌دانیم که سکه‌های یادبودی، گونه‌ای از نقود رایج هستند که به منظور تحقق یکی از اهداف سه‌گانه ذیل عرضه می‌شوند:

۱. گرامیداشت وقوع رخدادی مهم؛ مثلاً به افتخار کسب یک موفقیت جهانی
۲. سپری شدن زمانی مشخص از یک حادثه برجسته؛ مثلاً به افتخار چندمین سالگرد تشکیل یک نهاد حاکمیتی

۳. بزرگداشت شخصیتی محترم و اثرگذار؛ مثلاً به افتخار یک دانشمند شهیر.

مسکوکات مزبور، معمولاً تنها در یک سال و یا طی بازه زمانی کوتاه‌مدتی (سنواتی محدود) به ضرب می‌رسند و غالباً از شمارگان (تیراژ) کمتری نسبت به سکه‌های جاری برخوردار می‌باشند (حسینی، ۱۳۹۹: ۱۹). تولید مسکوکات یادبودی ماشینی در ایران، از بدو تشکیل ضرابخانه مدرن در طهران (همزمان با اواسط دوران سلطنت ناصرالدین شاه) آغاز گردید؛ لیکن طی عصر قاجار، اغلب سکه‌های مناسبتی کشورمان، غیررایج و همچون نمونه‌های تشریفاتی یا کلکسیونی امروزی بودند و ندرتاً مسکوکات یادبودی رایجی به ضرب می‌رسیدند (نک: موسوی، ۱۳۹۲: ۸۴، ۹۳، ۱۶۴، ۲۲۳ و ۲۴۰). اما در دوره‌های پهلوی و جمهوری اسلامی، انواع متعددی از سکه‌های یادبودی رایج توسط اصلی‌ترین نهاد پولی وقت ایران («بانک ملی» تا سال ۱۳۳۹ ش و «بانک مرکزی» از این زمان به بعد) عرضه شده‌اند که ما در پژوهش حاضر برآنیم تا نمونه‌های مضروب در نخستین سال از دوران حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۸ ش) را مورد بررسی دقیق و تخصصی قرار دهیم.

متأسفانه علی‌رغم گذشت قریب به نیم قرن از پیروزی انقلاب اسلامی، هنوز اکثر سکه‌شناسان ایرانی و پژوهشگران حوزه تاریخ پولی کشورمان، توجه لازم را به مسکوکات عرضه‌شده توسط نظام جمهوری اسلامی مبذول ننموده‌اند؛ چنانکه تاکنون، صرفاً دو کتاب پرتیراژ و شناخته‌شده درباره سکه‌های جمهوری اسلامی ایران به رشته تحریر درآمده‌اند: یکم، «دو روی سکه: سکه‌های ماشینی جمهوری اسلامی ایران» تألیف «عبدالعزیز حق‌صفت» و منتشره به سال ۱۳۸۶ ش که نسخه ویرایش‌شده آن در سال ۱۳۹۹ ش عرضه گردید و دوم، «سکه و اسکناس‌های ایران در دوره جمهوری اسلامی» تألیف «سینا سیدآبادی» که به سال ۱۳۹۸ ش منتشر شد. کتاب نخست، اثری در باب معرفی اجمالی و بررسی سطحی مسکوکات ایران طی عصر حاکمیت نظام جمهوری اسلامی است که از جمله مهم‌ترین نقایص آن، غیررنگی بودنش، وجود پاره‌ای اشتباهات عددی در کتاب مذکور و سهل‌انگاری نگارنده‌اش در ثبت دقیق اطلاعات مربوط به نقوش برخی از مسکوکات می‌باشد. اما دومین کتاب، به‌رغم تحلیلی و

تفسیری بودنش، از ارزش کمتری نسبت به اثر نخست برخوردار است؛ چراکه سیدآبادی برخلاف حق‌صفت، تجربه و توانایی لازم را برای نگارش یک کتاب تخصصی سکه‌شناسی نداشته و لذا حاصل کار وی، نه یک کاتالوگ دقیق و جامع برای مجموعه‌داران و نه منبعی معتبر برای پژوهشگران است؛ چنانکه برخی تحلیل‌سازی‌های تصنعی، اشتباهات علمی متعدد و خطاهای نگارشی فاحش نویسنده مزبور، شدیداً به اعتبار کتاب او خدشه وارد ساخته است؛ مضاف بر اینکه، وجود شمار زیادی اغلاط چاپی غیرقابل اغماض نیز از اهمیت علمی این اثر کاسته است.

ناگفته نماند که کتاب «سکه‌های طلای ماشینی ایران» اثر «سید مهدی موسوی» و منتشره در سال ۱۳۹۵ ش نیز دربرگیرنده اطلاعاتی کلی و اغلب غیرتفسیری درباره مسکوکات زرین کشورمان از بدو تأسیس ضرابخانه مدرن در طهران تا عصر حاضر است که از این رهگذر، سکه‌های طلای دوره حاکمیت نظام جمهوری اسلامی (تمامی‌شان غیررایج) هم در آن معرفی می‌گردند. گذشته از این، «صدیقه فروغیان» نیز در کتاب «موزه بانک سپه» که به سال ۱۳۹۵ ش انتشار یافته، شماری از مسکوکات و مدال‌های موجود در گنجینه بانک مزبور را به مخاطبان شناسانده است که در میان آنها، سه مورد از سکه‌های دوره جمهوری اسلامی (من جمله هر دو گونه یادبودی مضروب در سال ۱۳۵۸ ش) دیده می‌شود.

اما در این بین، نایبستی از برخی آثار تحریرشده به‌وسیله پژوهشگران غیرسکه‌شناس نیز غفلت نمود. یکی از جدیدترین تحقیقات مذکور، مقاله‌ای با عنوان «بررسی نقوش سکه‌های ایرانی بعد از انقلاب اسلامی براساس نظریه پیرس» می‌باشد که توسط «سحر طوفان» (استادیار وقت گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز) به رشته تحریر درآمده و در سال ۱۳۹۹ ش منتشر گردیده است. این اثر در میان تمامی پژوهش‌های انتشاریافته از سوی مجلات معتبر علمی، نزدیک‌ترین ارتباط موضوعی را با نوشتار حاضر دارد؛ لیکن نگارنده فوق به دلیل عدم‌آشنایی کافی با اصول سکه‌شناسی و حتی بی‌اطلاعی از وجود برخی منابع مهم این علم (تا آنجا که در مقاله خود، هیچ‌گونه اشاره‌ای به کتاب حق‌صفت نمی‌کند)، موفق به ارائه اثری شاخص و محققانه نگردیده است؛ چنانکه اوج سطحی‌نگری و بیگانگی وی با حوزه مطالعاتی سکه‌شناسی را می‌توان از تعریفی دریافت که پیرامون مهم‌ترین مفهوم این علم بیان می‌دارد: «سکه، یک تکه کوچک از فلز، دایره‌شکل و تخت، معتبرشده توسط یک دولت برای استفاده در داد و ستد اقتصادی یک جامعه است» (طوفان، ۱۳۹۹: ۸۶).

حال آنکه سکه، نه لزوماً کوچک، نه حکماً فلزی و نه حتماً دوار است. مضاف بر اینکه، همواره اعتبار خود را از سوی یک دولت کسب نمی‌کند؛ بلکه می‌تواند توسط یک مدعی قدرت ضرب گردد و از جانب خود آن مدعی، معتبر دانسته شود. ضمناً بسیاری از مسکوکات، نه به‌منظور تأمین نقدینگی مورد نیاز در مبادلات اقتصادی، بلکه با مقاصد خاص سیاسی و یا حتی بنابر بعضی انگیزه‌های اعتقادی و ایدئولوژیک ضرب می‌شوند.

اما علاوه بر این آثار نگارش یافته توسط پژوهشگران ایرانی، برخی از کتاب‌های جامع و عمومی سکه‌شناسی به زبان انگلیسی نیز دربرگیرنده اطلاعاتی کلی و مختصر درباره مسکوکات جمهوری اسلامی ایران هستند که از جمله مهم‌ترین آنها، دو اثر تدوین شده زیر نظر «جورج اس کوهاج»^۱ (سکه‌شناس آمریکایی) با نام‌های «کاتالوگ استاندارد سکه‌های جهان از ۱۹۰۱ تا ۲۰۰۰ م» (ویرایش چهل و دوم، منتشره در سال ۲۰۱۴ م) و «کاتالوگ استاندارد سکه‌های طلای جهان از ۱۶۰۱ م تا کنون» (ویرایش ششم، منتشره در سال ۲۰۰۹ م) می‌باشند. در این میان، کتاب نخست به معرفی اجمالی جمیع مسکوکات جهان (من جمله سکه‌های ایران) طی سده بیستم میلادی (حداصل سال‌های ۱۲۷۹ تا ۱۳۷۸ ش) اختصاص دارد؛ لیکن اثر دوم، صرفاً شامل اطلاعات کلی و مختصری درباره مسکوکات زرین جهان از ابتدای قرن هفدهم میلادی (اوایل سده یازدهم هجری قمری) به بعد است که از این رهگذر، سکه‌های طلای وقت ایران نیز معرفی می‌گردند. لازم به ذکر می‌باشد که شیوه ثبت مشخصات سکه‌های جهان در هر دو کتاب مزبور، یکسان و ناشر هر جفت آنها، «انتشارات کراوس»^۲ (واقع در ایالات متحده آمریکا) است.

ضرب سکه یادبودی برای گرامیداشت حلول سال جدید هجری قمری: تبلور اهتمام نظام سیاسی نوظهور ایران به صدور مبانی فکری انقلاب اسلامی

اندکی پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی و در حالی که هنوز نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران فرانسیده بود، واپسین سنه قرن چهاردهم هجری قمری آغاز گردید. این واقعه، نظر برخی از مسئولین جدید کشور را به خود جلب نمود و ایشان را بر آن داشت تا سکه‌ای یادبودی را به مناسبت حلول یکهزار و چهارصدمین سال هجرت حضرت خاتم‌الأنبیاء (صلی الله علیه و آله و سلم) به ضرب برسانند. از آنجا که سنه ۱۴۰۰ ق در روز چهارشنبه ۳۰ آبان ۱۳۵۸ ش (برابر با ۲۱ نوامبر ۱۹۷۹ م) آغاز گردیده است (ووستنفلد و ماهلر، ۱۳۶۰: ۲۸۰ / مرادی غیاث‌آبادی، ۱۳۸۶: ۲۳۱)، احتمالاً بایستی این سکه را نخستین گونه یادبودی مضروب در ایران پس از انقلاب اسلامی دانست؛ زیرا همانگونه که در ادامه نوشتار حاضر خواهیم گفت، مسکوک یادبودی دیگر نظام جمهوری اسلامی در این سال، به مناسبت روز دوشنبه ۲۲ بهمن ۱۳۵۸ ش (مصادف با ۱۱ فوریه ۱۹۸۰ م) یعنی برای گرامیداشت نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی عرضه می‌شود؛ لذا در صورتی که هر کدام از دو سکه مزبور، حدوداً مقارن با زمان مناسبت خود به ضرب رسیده باشند، «بیست ریال یکهزار و چهارصدمین سال هجرت»، بر تمامی مسکوکات یادبودی جمهوری اسلامی ایران تقدم زمانی دارد.

سکه نامبرده، از جنس مس-نیکل (Cuhaj, 2014: 1176) و به وزن ۹ گرم می‌باشد (حق‌صفت، ۱۳۸۶:

1. George S. Cuhaj
2. Krause Publications

۱۲۵). همچنین ضخامت آن، ۱/۵ میلی‌متر (<https://en.numista.com/catalogue/pieces10536.html>) و یا به قولی دیگر، ۱/۷ میلی‌متر است (<https://fa.ucoin.net/coin/iran-20-rials-1979/?tid=26725>). ناگفته نماند که بُعد سوم یا اصطلاحاً لبه مسکوک مورد بحث، از نوع دنداندار می‌باشد. اما ذکر این نکته ضرورت دارد که پژوهشگران سکه‌شناسی، قطر دایره سطح این مسکوک را با اندکی تفاوت ثبت نموده‌اند؛ چنانکه عدد مزبور، بنابر نظر کوهاج ۳۱ میلی‌متر (Cuhaj, 2014: 1176)، بر اساس دیدگاه حق صفت ۳۰/۸ میلی‌متر (حق صفت، ۱۳۸۶: ۱۲۵) و بر طبق ادعای سیدآبادی (به نقل از منبعی ناشناخته) ۳۱/۳ میلی‌متر می‌باشد (سیدآبادی، ۱۳۹۸: ۷۶). بدین ترتیب، می‌توان اذعان نمود که سکه بیست ریال یادبودی یکهزار و چهارصدمین سال هجرت، دارای ابعادی برابر با مسکوکات بیست ریال مس-نیکلی عصر پهلوی (مضروب طی سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ ش) است (نک: حق صفت، ۱۳۸۹: ۲۳۸-۲۵۱). بیان این مطلب، خالی از فایده نبوده که صدیقه فروغیان، وزن نمونه‌ای از سکه یادبودی مذکور (موجود در موزه سکه بانک سپه) را ۹/۱۲ گرم و قطر دایره سطح آن را ۳۰ میلی‌متر ثبت نموده است (فروغیان، ۱۳۹۵: ۳۸۵).

مسکوک مورد نظر، یقیناً یکی از شاخص‌ترین سکه‌های یادبودی ایران در عصر جمهوری اسلامی است، خصوصاً اینکه برای گرامیداشت واقعه‌ای به ضرب می‌رسد که صرفاً چند روز پس از سقوط دولت موقت رخ می‌دهد و چه بسا در صورت دوام یافتن کابینه مزبور، چنین مسکوکی اساساً طراحی، تولید و توزیع نمی‌شد؛ زیرا «مهدی بازرگان» و همفکرانش طی حاکمیت نه‌ماهه خود بر ایران، نه تنها درصدد نشر مفاهیم اعتقادی انقلاب این کشور در جهان اسلام نبودند، بلکه حتی با انجام برخی رفتارهای ماجراجویانه و تحریک‌آمیز، موجبات نارضایتی بسیاری از انقلابیون و به‌ویژه شخص امام خمینی (رحمه الله تعالی علیه) را نیز فراهم نمودند؛ مانند اقدام دولت موقت به ضرب سکه پنجاه دینار در سال ۱۳۵۸ ش که همچون نمونه‌های مضروب در دوران پهلوی، نشان «شیر و خورشید» (اصلی‌ترین نماد سلطنت) را بر طرف پشت خود داشت (نک: حق صفت، ۱۳۸۶: ۵۱-<https://iranantiqu.com/collection/coin/islamic/> republic-of-iran/50-dinars)؛ آنهم در حالی که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، بارها صراحتاً از مقامات جدید کشور خواسته بود که نمادهای رژیم سابق را از پرچم ملی، اسناد دولتی و نگاره‌های حاکمیتی ایران حذف نمایند؛ به‌عنوان مثال، امام خمینی (رحمه الله تعالی علیه) طی سخنرانی مشهور خود به تاریخ ۱۰ اسفند ۱۳۵۷ ش در مدرسه فیضیه قم فرمود: «بیرق ایران نباید بیرق شاهنشاهی باشد. آرمهای ایران نباید آرمهای شاهنشاهی باشد؛ باید آرمهای اسلامی باشد. از همه وزارتخانه‌ها، از همه ادارات، باید این شیر و خورشید منحوس قطع بشود؛ علم اسلام باید باشد. آثار طاغوت باید برود. اینها آثار طاغوت است؛ این تاج، آثار طاغوت است؛ آثار اسلام باید باشد» (خمینی، ۱۳۹۹: ج ۶، ۲۷۵).

نکته جالب اینکه مسکوک پنجاه دینار ضرب‌شده توسط دولت موقت، عاری از هرگونه نقوش و

مندرجاتی دال بر استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران بود؛ لیکن متصدیان وقت بانک مرکزی به منظور مهار خشم احتمالی مخالفین اسلامگرای خود، این سکه را صرفاً با یک تفاوت نسبت به نمونه‌های مضروب در عصر پهلوی یعنی با حذف «نگاره تاج» از طرح پشت آن تولید نمودند. بنابراین بعید نیست که اعضای کابینه بازرگان، از ضرب سکه بیست ریال یادبودی یکهزار و چهارصدمین سال هجرت، چندان رضایتمند نبوده باشند؛ زیرا عمل مزبور، اصولاً در تضاد و تنافر کامل با منویات ایشان بوده است؛ لذا اگر تصمیم‌گیری برای تولید مسکوک نامبرده و احیاناً طراحی آن در دوره تصدی‌گری دولت موقت انجام شده باشد، به نظر می‌رسد که چنین امری، بنابر بعضی مصالح حاکمیتی و بدون رضایت باطنی اعضای این کابینه صورت گرفته است.

ناگفته نماند که یکی از ویژگی‌های مهم سکه مذکور، ارزش اسمی آن یعنی بیست ریال است؛ چراکه تا پیش از سال ۱۳۵۹ ش، ایران از هیچ مسکوک رایجی با بهای بالاتر از بیست ریال برخوردار نبود؛ لذا ضرب سکه یادبودی یکهزار و چهارصدمین سال هجرت با ارزش اسمی بیست ریال، نشانگر اهمیت خاص آن برای نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد؛ زیرا رویه متعارف در میان اکثر حکومت‌های جهان این است که بیشترین تعداد از نمادهای سیاسی و مظاهر ایدئولوژیک خود را بر درشت‌ترین مسکوکات و نیز ارزشمندترین اسکناس‌های خویش درج نمایند؛ مانند دشمن شماره یک جمهوری اسلامی ایران یعنی «دولت ایالات متحده آمریکا» که حداقل طی دهه‌های اخیر، بیشترین اهتمام خود را مصروف طراحی دقیق و معنادار سکه‌های «یک دلار» و اسکناس‌های «یکصد دلار» نموده است.

مطلب تأمل‌برانگیز درباره سکه مزبور اینکه، علی‌رغم مزین بودن آن به نقوشی نمادین و مندرجاتی ایدئولوژیک، تاکنون به طرز شایسته‌ای مورد توجه سکه‌شناسان ایرانی قرار نگرفته است. یقیناً یکی از عواملی که موجب عدم‌التفات خاص پژوهشگران علم سکه‌شناسی به مسکوک نامبرده شده، تیراژ بسیار بالای آن بوده که این سکه را مبدل به گونه‌ای نسبتاً معمولی و تاحدی مشابه با انواع جاری و غیریادبودی نموده است. در حقیقت، به‌رغم روشن‌نبودن شمارگان دقیق تولید مسکوک بیست ریال یادبودی یکهزار و چهارصدمین سال هجرت، تردیدی وجود ندارد که این سکه، با تیراژی چندین میلیونی ضرب شده است؛ چنانکه با وجود گذشت بالغ بر چهار دهه از ضرب آن، هنوز نیز در ردیف مسکوکات یادبودی تقریباً ارزان قیمت و سهل‌الوصول جمهوری اسلامی ایران قرار دارد؛ تا آنجا که در میان مجموعه‌داران ایرانی، عموماً با بهایی نازل‌تر از برخی سکه‌های یادبودی کم‌قدم‌تر (مضروب در دهه ۱۳۶۰ ش) معامله می‌گردد.

تصویر ۱. سکه بیست ریال یادبودی جمهوری اسلامی ایران به مناسبت حلول یکهزار و چهارصدمین سال هجرت
(https://katzauction.b-cdn.net/imgs/57/58P_AS156.jpg?ver=130883)

آنچه از این رهگذر برای ما حائز اهمیت بوده، به کارگیری شماری از مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری انقلاب اسلامی در طراحی مسکوک مورد نظر است. اصولاً نقوش طرف روی سکه بیست ریال یادبودی یکهزار و چهارصدمین سال هجرت، فاقد هرگونه نکته خاص و برجسته‌ای می‌باشد (بنگرید به تصویر ۱)؛ زیرا نقر عنوان «جمهوری اسلامی ایران»، «ارزش اسمی» (۲۰ ریال) و «حلقه گیاهی» یا اصطلاحاً «تاج گل» (متشکل از دو شاخه اتصال یافته به یکدیگر) بر آن، هیچ تمایز ویژه و معناداری میان این مسکوک مناسبتی و دیگر سکه‌های بیست ریال (گونه‌های غیر یادبودی) وقت ایران ایجاد نمی‌نماید؛ چنانکه همین نقوش، بر مسکوک بیست ریال جاری مضروب در سال ۱۳۵۸ ش نیز دیده می‌شود؛ لیکن بخشی از این مندرجات، بر یک طرف و الباقی، بر سوی دیگرش حک گردیده و همچنین حلقه‌ای متشکل از دوازده شاخه گل لاله نیز بر پشت آن نقش بسته است (بنگرید به تصویر ۲).

تصویر ۲. سکه بیست ریال جاری جمهوری اسلامی ایران؛ مضروب در سال ۱۳۵۸ ش
(<https://en.numista.com/catalogue/pieces1692.html>)

بنابراین، تمامی ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد سکه یادبودی مورد بحث، در طراحی پشت آن ملاحظه می‌گردد. در بخش فوقانی این طرف از مسکوک، تعبیر «بمناسبت هزار و چهارصدمین سال هجرت» که بیانگر علت ضرب آن بوده، نقر شده است؛ البته بنابر دیدگاه شخصی نگارنده این سطور، شاید بهتر بود که در راستای پاسداشت دقیق اصول نگارشی زبان فارسی، دو واژه «به» و «مناسبت»، منفصل از یکدیگر نقر می‌گردیدند و نیز به جای استفاده از کلمه «هزار»، لغت صحیح‌تر «یک‌هزار» بر سکه نقش می‌بست. نکته جالب اینکه در بخش تحتانی همین سوی مسکوک، ارزش اسمی آن به حروف (بیست ریال) درج شده است؛ آنهم در حالی که بهای مزبور، بر روی این سکه نیز به عدد حک گردیده و در حقیقت، این امری مرسوم برای بسیاری از مسکوکات وقت ایران بوده است (بنگرید به تصویر ۲). همچنین در جانبین طرح پشت سکه مذکور، تاریخ ضرب آن بر مبنای دو گاهشمار «هجری شمسی» (۱۳۵۸) و «هجری قمری» (۱۴۰۰) نقر شده است.

اما بی‌شک، مهم‌ترین مسأله در طراحی مسکوک بیست ریال یادبودی یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت، نگاره خاص و تأمل برانگیزی بوده که در مرکز طرف پشت آن نقش بسته است. این نکته، هنگامی اهمیت فزون تری می‌یابد که بدانیم تاکنون سکه پژوهان، درک دقیق و کاملاً صحیحی از آن نداشته و لذا نگاره مورد بحث را معمولاً به طور ساده نگارانه‌ای معرفی نموده‌اند؛ چنانکه اغلب آنها، این تصویر را «نیم کره» دانسته‌اند (حق صفت، ۱۳۸۶: ۱۲۵ / طوفان، ۱۳۹۹: ۹۳ / <https://iranantiq.com/collection/coin/islamic-republic-of-iran/20-rials>) و حتی برخی از ایشان، آن را با عنوان «کره زمین» به مخاطبان خود شناسانده‌اند (سیدآبادی، ۱۳۹۸: ۷۶ و ۱۰۷ / فروغیان، ۱۳۹۵: ۳۸۵)؛ لیکن بایستی چنین اظهار داشت که نگاره مذکور، برآستی «برشی از کره زمین» و نشان دهنده مناطقی از جهان است که سرزمین‌های اسلامی در آنها واقع گردیده‌اند (نیمه جنوبی قاره اروپا، نیمه شمالی قاره آفریقا، غرب، مرکز و جنوب شرقی قاره آسیا)؛ صد البته که در این میان، بعضی کشورهای مجاور با نواحی مسلمان‌نشین نیز به تصویر کشیده شده‌اند. در حقیقت، آنچه منجر به سطحی‌نگری محققان درباره این نگاره گردیده، غفلت ایشان از هدف خاصی است که سکه مزبور، به منظور تحقق آن ضرب شده است؛ یعنی گرامیداشت حلول سال جدید هجری قمری که واقعه‌ای کاملاً اسلامی و لذا اساساً مرتبط با ممالک و سرزمین‌های مسلمان‌نشین می‌باشد.

یکی از نکات خاص طراحی این مسکوک، قرارگیری عبارت مرکب «استقلال / آزادی / جمهوری اسلامی» در بالای نقشه جهان اسلام و یا به عبارتی دیگر، مشرف بر عموم سرزمین‌های مسلمان‌نشین در سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا است؛ زیرا طراحان سکه مذکور با چنین اقدامی، خواسته یا ناخواسته، این مفهوم را به مسلمانان منتقل می‌کنند که شعار بنیادین نظام حاکمیتی جدید ایران، صرفاً به کشور نامبرده تعلق ندارد؛ بلکه تمامی ملل اسلامی با تمسک به چنین شعاری و تلاش در راستای تحقق آن، موجبات

ترقی و سعادت خویش را فراهم خواهند نمود. ذکر این مطلب ضرورت دارد که شعار مزبور بر نواری پارچه‌گونه یا پرچموار نقش بسته که این نوار با قرارگیری بر روی بخش وسیعی از نقشه شمال دو قاره آسیا و اروپا، بسیاری از سرزمین‌های غیراسلامی را از دایره دید مخاطب خارج نموده است؛ لذا امر مذکور نیز مؤید تقریر پیشین ما مبنی بر سهل‌انگاری اغلب سکه‌شناسان در تشخیص نگاره مندرج بر پشت سکه مورد بحث می‌باشد؛ زیرا پوشاندن بخش‌های شمالی کره زمین (شامل مناطق عموماً مسیحی‌نشین) با نوار نامبرده، نشان‌دهنده آن است که طراحان این سکه، درصدد به تصویر کشیدن سرزمین‌های مسلمان‌نشین بوده‌اند؛ نه نقش نمودن نیم‌کره که هیچ مفهوم خاصی را به ذهن بیننده متبادر نمی‌کند.

همچنین گفتنی می‌باشد که بیست ریال یادبودی یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت، نخستین مسکوک ایرانی منقش به شاه‌بیت خواسته‌های سیاسی انقلابیون یعنی استقلال / آزادی / جمهوری اسلامی است و جالب اینکه شعار مزبور، بعدها نیز صرفاً بر دو نوع از سکه‌های «پنجاه ریال» (یکی گونه مضروب در سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۸ ش و دیگری مضروب طی سنوات ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۰ ش) نقر گردیده (نک: حق‌صفت، ۱۳۸۶: ۱۵۰-۱۵۴ و ۱۵۸-۱۵۹ / <https://iranantiq.com/collection/coin/islamic/> republic-of-iran/50-rials) و لذا از ابتدای سال ۱۳۷۱ ش تاکنون، این عبارت بر هیچ‌کدام از مسکوکات رایج کشورمان (اعم از جاری و یادبودی) نقش نبسته است.

افزون بر آنچه گفته شد، نبایستی از این حقیقت غافل ماند که اگر سکه یادبودی مذکور حدوداً در موعد مناسبت خود یعنی حلول یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت (۳۰ آبان ۱۳۵۸ ش) ضرب شده باشد، این بدان معنا است که مسکوک نامبرده از حیث مزین‌بودن به شعار اصلی انقلاب اسلامی، حتی بر متن «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» نیز تقدم زمانی دارد؛ زیرا همه‌پرسی قانون اساسی، در روزهای ۱۱ و ۱۲ آذر ۱۳۵۸ ش برگزار شد و لذا پس از مورخه مزبور بود که بنیادین‌ترین منشور حاکمیتی کشور، به موجب رأی قاطع ملت ایران رسمیت یافت؛ یعنی همان قانونی که در دو اصل آغازینش، سه مفهوم تشکیل‌دهنده مهم‌ترین شعار انقلاب اسلامی (استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی) مورد تصریح قرار گرفته (نک: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷: ۱۴) و بر این اساس، به‌واقع اصلی‌ترین مبانی فکری و اهداف نظام سیاسی نوظهور ایران در نص آن تبیین گردیده است (نک: جوان آراسته، ۱۳۸۳: ۴۴-۴۱).

اما واپسین نکته درباره طرح پشت سکه مورد بحث، وجود خورشید طلوع‌نموده در بالادست بخش قابل‌رویت کره زمین است. ویژگی تأمل‌برانگیز این نماد، قرارگیری‌اش بر بالای نوار دربرگیرنده شعار انقلاب اسلامی ایران و دقیقاً مماس با بخش فوقانی آن می‌باشد؛ چنانکه القاکننده این مفهوم به بیننده است که یک عامل روشنابخش (همچون دین مبین اسلام)، ظلمت (مانند رژیم نامشروع طاغوتی) را شکافته و تحت پرتوافکنی خود، متعالی‌ترین آرمان‌های یک ملت را در قالب سه رکن بنیادین استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی نمایان ساخته و آنها را عینیت بخشیده است. البته تفسیر مذکور، صرفاً مبتنی

بر فرضیه‌ای بوده که بنابر دیدگاه راقم این سطور، مقرون به واقع است؛ لیکن احتمال بدبینانه‌ای نیز وجود دارد که نمی‌توان آن را نادیده انگاشت؛ توضیح اینکه، اگر برخی از وابستگان و افراد منصوب دولت موقت در طراحی مسکوک نامبرده دخیل بوده باشند، بعید نیست که با گنجاندن نگاره خورشید در نقوش یک سوی آن، درصدد حفظ شمه‌ای از نماد سلطنتی منسوخ شیر و خورشید در سکه‌های رایج ایران بوده باشند. علی‌ای‌حال شاید سزاوارتر است که این فرضیه چالش‌برانگیز، در فرآیند بررسی مدققانه جهان‌بینی مهدی بازرگان و همفکرانش مورد تتبع قرار بگیرد؛ لذا از ذکر مطالب مفصل‌تر در این باب، خودداری می‌نمایم.

مع‌الوصف، شایسته است که ضرب مسکوک نامبرده را به‌عنوان یکی از نخستین تلاش‌های پیگیرانه دست‌اندرکاران نظام حاکمیتی نوظهور ایران در جهت صدور انقلاب اسلامی و انتشار جهانی مبانی فکری آن ارزیابی نماییم؛ موضوعی که البته بررسی تمامی جوانب و ابعاد گسترده‌اش، در این مجال اندک میسر نیست.

همچنین نکته سیاسی بسیار حساس و ظریفی نیز پیرامون سکه مزبور وجود دارد که یقیناً تاکنون مورد توجه جدی پژوهشگران قرار نگرفته است؛ توضیح اینکه، در همان سال ۱۴۰۰ ق و بنابر دستور مقامات کشور همسایه و رقیب منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، یک نوع مسکوک یادبودی ده‌ضلعی و بسیار خاص ضرب گردید که منطقاً نمی‌توان چنین امری را بی‌ارتباط با عرضه سکه بیست ریال یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت دانست؛ خصوصاً اینکه تولید آن، اندکی پس از آغاز سنه نامبرده و همزمان با سال ۱۹۸۰ م یعنی قاعدتاً بعد از ضرب مسکوک بیست ریال مناسبتی ایران صورت پذیرفته است. سکه مورد اشاره ما، گونه‌ای «یک دینار یادبودی» می‌باشد که از سوی رژیم بعثی عراق و به‌ظاهر در راستای گرامیداشت نخستین سالگرد آغاز ریاست‌جمهوری «صدام حسین» عرضه گردیده است (بنگرید به تصویر ۳)؛ لیکن به نظر می‌رسد که مقصود حقیقی از ضرب آن، اقدامی تبلیغی به‌منظور اشاعه ایدئولوژی پان‌عربیستی حزب بعث در میان جوامع اسلامی و به‌ویژه تقابل با گفتمان اسلام‌گرایانه نظام حاکمیتی جدید ایران بوده است؛ زیرا توانایی بالقوه جمهوری اسلامی برای تأثیرگذاری فکری و سیاسی بر جامعه شیعی عراق، موجودیت رژیم بعثی این کشور را در معرض تهدیدی جدی قرار داده بود. مطلب بسیار تأمل‌برانگیز اینکه، بر طرف پشت مسکوک نامبرده، «نقشه جهان عرب» حک گردیده است که بنابر دیدگاه ما، چنین امری می‌تواند به‌عنوان پاسخ سیاسی رژیم دیکتاتوری صدام حسین به نقر نقشه جهان اسلام بر سکه بیست ریال یادبودی نظام جمهوری اسلامی ایران تفسیر شود.

تصویر ۳. سکه یک دینار یادبودی جمهوری عراق به مناسبت نخستین سالگرد آغاز ریاست جمهوری صدام حسین
<https://www.sarc.auction/IRAQ-Republic-1-dinar-1980-AH1400-PCGS-Proof-64->

(DCAM_i43843900)

ناگفته نماند که حکومت بعثی عراق در راستای پروپاگاندای عرب‌گرایانه خویش و به منظور گسترش هرچه بیشتر تفکرات ایران‌ستیزانه در جهان اسلام، واژه «قادیسیه» که نام یکی از بزرگ‌ترین جنگ‌های مسلمانان با حکومت ساسانی و یادآور پیروزی لشکر عرب‌های صدر اسلام در برابر ایرانیان بوده را بر پشت سکه مزبور نقر نموده است. همچنین دو عبارت «۱۵ هـ» و «۶۳۶ م» به‌عنوان تاریخ فتح مذکور (بر مبنای دو گاه‌شمار هجری قمری و میلادی)، بر همین طرف از مسکوک نامبرده حک گردیده است؛ لیکن صحت مورخه فوق، محل بحث و تردید می‌باشد؛ زیرا برخی از مورخین سده‌های نخستین اسلامی، فتح قادیسیه را رخدادی مربوط به سال ۱۶ ق دانسته‌اند (نک: البلاذری، ۱۴۰۷ هـ: ۳۵۸ / الیعقوبی، ۱۳۷۹ هـ: ج ۲، ۱۴۵).

ضرب سکه یادبودی به افتخار نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی: مصداق قدرت‌نمایی

نظام جمهوری اسلامی ایران در برابر دشمنان داخلی و خارجی

با فرارسیدن یازدهمین ماه از سال ۱۳۵۸ ش و در آستانه یک‌سالگی پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مسکوک یادبودی دیگری توسط نظام سیاسی نوظهور کشور عرضه گردید. این سکه، نخستین مورد از مسکوکات سه‌گانه‌ای می‌باشد که برای گرامیداشت سالگردهای انقلاب اسلامی در سنوات ۱۳۵۸، ۱۳۵۹ و ۱۳۶۰ ش از سوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و با ارزش‌های اسمی «ده ریال» (۱۳۵۸ ش) و «بیست ریال» (۱۳۵۹ و ۱۳۶۰ ش) به ضرب رسیده‌اند.

سکه مورد بحث نیز به‌مانند بیست ریال یادبودی یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت، از جنس مس-نیکل (Cuhaj, 2014: 1175) و به وزن ۷ گرم می‌باشد (حق‌صفت، ۱۳۸۶: ۱۱۰)؛ هرچند که در برخی

منابع اینترنتی، عدد ۶/۸ گرم هم ذکر شده است. همچنین ضخامت آن، ۱/۷ میلی‌متر می‌باشد (<https://en.numista.com/catalogue/pieces6884.html>). ناگفته نماند که بُعد سوم یا اصطلاحاً لبه مسکوک نامبرده، از نوع دنداندار است. نکته جالب اینکه سکه‌شناسان، قطر دایره سطح این مسکوک را نیز با ارقام مختلفی ثبت نموده‌اند؛ چنانکه عدد مزبور، بنابر نظر کوهاج ۲۸ میلی‌متر (Cuhaj, 2014: 1175)، بر اساس دیدگاه حق صفت ۲۷/۷۵ میلی‌متر (حق صفت، ۱۳۸۶: ۱۱۰) و بر طبق ادعای سیدآبادی (به نقل از منبعی ناشناخته) ۲۸/۳ میلی‌متر می‌باشد (سیدآبادی، ۱۳۹۸: ۷۶). بدین ترتیب، سکه ده ریال یادبودی نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، دارای ابعاد یکسانی با مسکوکات ده ریال مس-نیکلی اواخر عصر پهلوی (مضروب طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۷ ش) است (نک: حق صفت، ۱۳۸۹: ۲۳۴-۲۲۵). گفتنی می‌باشد که صدیقه فروغیان، وزن نمونه‌ای از سکه یادبودی مورد بحث (موجود در موزه سکه بانک سپه) را ۶/۹۶ گرم و قطر دایره سطح آن را ۲۷ میلی‌متر ثبت نموده است (فروغیان، ۱۳۹۵: ۳۸۶). گذشته از این، وی دچار اشتباه فاحشی شده و هر دو مسکوک یادبودی مضروب در سال ۱۳۵۸ ش را از جنس نیکل دانسته است (فروغیان، ۱۳۹۵: ۳۸۵-۳۸۶)؛ لیکن پیش‌تر تصریح نمودیم که سکه‌های مذکور، مس-نیکلی می‌باشند.

تصویر ۴. سکه ده ریال یادبودی جمهوری اسلامی ایران به مناسبت نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی (www.ma-shops.com/koci/item.php?id=66083)

پرواضح است که مسکوک نامبرده، از اهمیت سیاسی و ایدئولوژیک به مراتب نازل‌تری در قیاس با بیست ریال یادبودی یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت برخوردار می‌باشد؛ زیرا:

۱. با ارزش اسمی کمتری نسبت به سکه یادبودی هجرت عرضه شده است.
۲. به مناسبت فرارسیدن سالگرد رخدادی به وقوع پیوسته در داخل ایران (برخلاف حلول سال جدید هجری قمری که مربوط به جمیع سرزمین‌های اسلامی بوده) ضرب گردیده است که به همین علت، تاریخ تولیدش صرفاً بر مبنای یک گاهشمار یعنی هجری شمسی بر آن حک شده و فاقد تاریخ هجری

قمری می‌باشد.

۳. در طراحی آن، از نمادهای حاکمیتی و مفاهیم اعتقادی کم‌شمارتری استفاده گردیده است. طرح روی این مسکوک نیز همانند بیست ریال یادبودی یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت، فاقد نکته خاص و منحصر به فردی می‌باشد (بنگرید به تصویر ۴)؛ چنانکه صرفاً شامل یک حلقه گیاهی (اصطلاحاً تاج‌گل)، عنوان جمهوری اسلامی ایران و ارزش اسمی سکه نامبرده به عدد (۱۰ ریال) است؛ لذا از تفاوت اساسی و معناداری با مسکوکات ده ریال جاری وقت کشورمان برخوردار نمی‌باشد. اما بر پشت سکه ده ریال یادبودی مورد بحث، عبارت «بمناسبت اولین سالگرد انقلاب اسلامی ایران» (در بخش فوقانی)، «ارزش اسمی آن به حروف» (در قسمت تحتانی) و همچنین تاریخ «۲۲ بهمن ۱۳۵۸» (در جانبین این سوی مسکوک نامبرده) نقر گردیده است. بنابر دیدگاه ما، جمله‌ای که طراحان سکه مذکور بر طرف پشت آن حک نموده‌اند، چندان دقیق انتخاب نشده است؛ زیرا مسکوک نامبرده بر اساس تاریخی که بر همین سوی آن نقش بسته، به‌منظور گرامیداشت نخستین سالگرد «پیروزی» انقلاب اسلامی ایران ضرب گردیده است و نه خود انقلاب اسلامی؛ زیرا دگرگونی سیاسی - اجتماعی بنیادینی که در کشورمان به وقوع پیوسته و منجر به تغییر اساسی نظام حاکمیتی آن شده است، انقلابی هیجانی، خلق الساعه و صد البته «یک‌روزه» محسوب نمی‌گردد؛ بلکه این تحول عظیم، ره‌آورد سلسله مبارزاتی گسترده، چندمرحله‌ای و به‌شکلی آرام اما پیوسته بوده که نهایتاً در یک مورخه مشخص (۲۲ بهمن ۱۳۵۷ ش)، به‌صورت پیروزی قطعی ملت ایران بر رژیم شاهنشاهی جلوه‌گر شده است؛ لذا شایسته‌تر بود که عبارت مورد اشاره، با اندکی تفاوت و اینچنین بر پشت سکه مزبور نقش می‌بست: «به‌مناسبت نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران».

ناگفته نماند که مسکوک مورد بحث، نخستین سکه رایج ایران در عصر حاکمیت نظام جمهوری اسلامی بوده که یک مورخه دقیق (به روز، ماه و سال) بر آن نقش بسته است (نقر تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۵۸ بر طرف پشتش).

تردیدی وجود ندارد که مهم‌ترین نماد به‌کاررفته در طراحی مسکوک نامبرده، نگاره واقع در بخش میانی سوی پشت آن یعنی «گل لاله» (شامل سه شاخه) است؛ زیرا این نماد، تداعی‌کننده یکی از بنیادین‌ترین مفاهیم اعتقادی انقلاب اسلامی می‌باشد که در گفتمان رسمی نظام جمهوری اسلامی ایران، با عنوان «شهادت» شناخته می‌شود؛ به عبارتی دیگر، در جهان‌بینی مسلمانان، این مفهوم به‌معنای نثار جان در راه تحقق آرمان‌های الهی و ارزش‌های اصیل اسلامی است و از آنجا که ملت ایران به‌واسطه باور عمیق خویش به مبنای وحیانی شهادت، قدم در راه مبارزه با رژیم سلطنتی گذاشته و اساساً با اتکا به همین رویکرد پیروز گردیده‌اند، لذا یکی از سزاوارترین نگاره‌هایی که می‌تواند به‌عنوان مظهر پیروزی انقلاب اسلامی معرفی شود، نماد شهادت یا همان گل لاله است که از چندین ویژگی برجسته برخوردار می‌باشد:

۱. گل بومی برخی از کشورهای اسلامی من جمله ایران است و در بخش‌هایی از این سرزمین، به صورت خودروی، سر از خاک برمی‌آورد.
 ۲. مشهورترین گونه آن، «سرخ‌لون» و در حقیقت، تداعی‌کننده رنگ خون «شهید» (به‌عنوان مظهر راستین مبارزه علی‌الدوام حق علیه باطل) است.
 ۳. کیفیت شکفتگی و به‌ویژه خمیدگی مختصر غنچه آن (که در نگاره منقش بر سکه مورد بحث نیز نمایان است)، مفهوم «تواضع» (فروتنی) را در ذهن بیننده مجسم می‌نماید که هم یکی از مهم‌ترین خصوصیات منتسب به شهید بوده و هم در شمار شاخص‌ترین سجایای اخلاقی مورد تأکید دین مبین اسلام است.
- افزون بر آنچه گفته شد، نایستی از این نکته نیز غفلت نمود که لاله پیش از دارا بودن صفات اختصاصی خویش، نفساً نوعی «گل» است و از آنجا که این گونه زیستی، نماد «حیات» و «طراوت» محسوب می‌گردد، تداعی‌کننده تصریح خداوند سبحان به‌زنده‌بودن شهید و دستور وی به مسلمانان مبنی بر باورمندی به نامیرایی کسانی است که در سبیل الهی جان سپرده‌اند (نک: آل عمران: ۱۶۹).
- مطالبی که پیرامون مفهوم نمادین گل مزبور بیان شد، به‌قدری از اعتبار و قطعیت برخوردار بوده که مورد اشاره بسیاری از پژوهشگران قرار گرفته است؛ چنانکه بنابر تصریح برخی از ایشان، «لاله خون‌رنگ {= سرخ‌لون}، مظهر شهادت و مرگ مظلومانه است» (رضایتی کیشه‌خاله و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۹).
- همچنین «محمدجعفر یاحقی» (ادب پژوه و اسطوره‌شناس معاصر) نیز علی‌رغم آنکه مسامحتاً دو گل شقایق و لاله را یکسان دانسته (یاحقی، ۱۳۹۱: ۵۲۴ و ۷۱۶) و البته این باور وی یقیناً محل بحث و تردید است، اما تقریرات تأمل‌برانگیزی در باب ارتباط مفهوم شهادت با گل مدنظر ما دارد:
- «رنگ سرخ شقایق (لاله) و قلب سیاه و سوخته آن سبب شده است این گل، مظهر رنج و گداز معرفی شود؛ تا آنجا که شاعران غالباً میدانهای جنگ را که از کشته پوشیده شده باشد، به دشت شقایق یا لاله‌زار تشبیه کرده‌اند ... در روایات شیعه، آنجا که سخن از دشت کربلا و خون شهدا است، حکایت رنگ ارغوانی شقایق به میان می‌آید» (یاحقی، ۱۳۹۱: ۷۱۷).
- واپسین مسأله در خصوص سکه ده ریال یادبودی نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، پیام معناداری است که متأثر از ضرب آن، به متخصصان داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران ابلاغ می‌گردد؛ زیرا نظام نوظهور کشورمان با تولید مسکوک نامبرده، آنهم به هنگام سپری‌شدن یک‌سال کامل از پیروزی انقلاب اسلامی، اقتدار و پایداری خود را به رخ دشمنانی کشید که طی آغازین روزهای پس از سقوط رسمی رژیم پهلوی، مکرراً از بی‌دوامی نظام جدید ایران سخن گفته و وعده فروپاشی چند هفته‌ای و یا نهایتاً چندماهه آن را می‌دادند. برآستی، کارکرد تبلیغی سکه مزبور برای اعلام پایایی حکومت جمهوری اسلامی به جهانیان را می‌توان از شمارگان ضرب بسیار بالای آن دریافت؛ زیرا تجربه شخصی

نگارنده این سطور در عرصه مجموعه‌داری، مؤید کثرت تیراژ مسکوک مورد بحث (حتی افزون‌تر از سکه بیست ریال یادبودی یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت) است. در اختتام نوشتار حاضر، لازم دانستیم تا بدین نکته نیز اشاره داشته باشیم که طی سال ۱۳۵۸ ش، منصب ریاست کل «بانک مرکزی» (به‌عنوان نهاد عرضه‌کننده مسکوکات جمهوری اسلامی ایران)، در اختیار دو شخص بود: نخست، «محمدعلی مولوی» که این مسئولیت را از اسفند ۱۳۵۷ (سمعی، ۱۳۷۲: ۴۷-۴۸ / <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/104550>) تا آبان ۱۳۵۸ ش بر عهده داشت و سپس «علیرضا نوبری» که از آبان ۱۳۵۸ تا خرداد ۱۳۶۰ ش رئیس کل بانک مرکزی بود (نک: نوین فرح‌بخش، ۱۳۹۷: ۲۰ / <https://www.cbi.ir/page/1580.aspx>)؛ لذا سکه‌های یادبودی معرفی‌شده در این مقاله، همزمان با دوران مدیریت یکی از دو نفر مزبور و یا هر دوی ایشان طراحی، ضرب و توزیع شده‌اند.

نتیجه‌گیری

نظام جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان ثمره سیاسی انقلابی دین‌محور، از بدو تأسیس بر آن بود تا با به‌کارگیری جمیع ظرفیت‌های حاکمیتی خود، مفاهیم اعتقادی و مبانی فکری انقلاب اسلامی را در سطح جهانی و خصوصاً در میان کشورهای مسلمان‌نشین و ملل مستضعف اشاعه دهد؛ این امر، به‌ویژه پس از فرمایشات صریح رهبر و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران یعنی «آیت‌الله‌العظمی امام خمینی» (رحمه الله تعالی علیه) در باب لزوم صدور انقلاب، با جدیت بیشتری توسط مقامات و سیاست‌گذاران جدید کشور پیگیری شد. بر همین اساس، مسئولین بانک مرکزی نیز اقدام به طراحی چندین نوع مسکوک یادبودی منقش به نگاره‌های منعکس‌کننده گفتمان رسمی نظام سیاسی نوظهور ایران نمودند. طی نخستین سال حیات جمهوری اسلامی، دو گونه سکه یادبودی توسط بانک مرکزی طراحی شده و به ضرب می‌رسند: نخستین مورد، با ارزش اسمی بیست ریال و به‌مناسبت حلول یک‌هزار و چهارصدمین سال هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) عرضه گردید که طرح یک سوی آن، تاحدودی مشابه با مسکوکات هم‌بهای وقت و طرف دیگرش، مزین به نقشه سرزمین‌های مسلمان‌نشین بر کره زمین و بنیادین‌ترین شعار انقلاب اسلامی یعنی «استقلال / آزادی / جمهوری اسلامی»، آنهم تحت پرتوافکنی خورشید بود. ضرب سکه مزبور آنچنان اهمیت داشت که اندکی بعد و طی همان سال ۱۴۰۰ ق، مسکوکی توسط رژیم بعثی عراق با رویکردی کاملاً پان‌عربیستی و ایران‌ستیزانه عرضه گردید تا حکومت دیکتاتوری صدام حسین، تقابل خود با مبانی فکری اسلام‌گرایانه و تشیع‌محور جمهوری اسلامی ایران را نمایان‌تر سازد. اما دومین سکه یادبودی نظام تازه‌تأسیس ایران، با ارزش اسمی ده ریال و برای گرامیداشت فرارسیدن نخستین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی تولید شد. نقوش طرف روی این مسکوک نیز به‌مانند

مورد پیشین، تفاوت معنادار و قابل ملاحظه‌ای با سکه‌های هم‌بهای وقت نداشت؛ لیکن سوی پشت آن، منقش به نگاره «گل لاله» به‌عنوان نماد مفهوم شهادت بود؛ لذا بایستی این مسکوک یادبودی را بازتاب‌دهنده یکی از بنیادین‌ترین ارزش‌های اعتقادی انقلاب اسلامی ایران یعنی «لزوم جانفشانی در راستای استقرار حاکمیت دین مبین اسلام» دانست. ضمناً نقر عبارت «۲۲ بهمن» (مورخه سقوط رسمی رژیم شاهنشاهی) بر سکه مذکور و به‌واقع تأکید بر یک‌سالگی ثمربخشی انقلاب اسلامی، انتقال‌دهنده پیامی معنادار به دشمنان داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران بود که به کرات، وعده فروپاشی چندهدفه‌ای و یا نهایتاً چندماهه نظام سیاسی برآمده از انقلاب مزبور را می‌دادند.

گفتنی است که مقامات بانک مرکزی ایران در سال ۱۳۵۸ ش، هر دو مسکوک نامبرده را با تیراژی معتنا به (شمارگانی چندین میلیونی) به ضرب رساندند تا بدین وسیله، برخی از مهم‌ترین مفاهیم اعتقادی انقلاب اسلامی همچون «شهادت» (نثار جان در راه تحقق آرمان‌های الهی) و نیز بعضی از بنیادین‌ترین مبانی فکری این تحول سیاسی-اجتماعی عظیم مانند «حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور»، «آزادی ملت از استعمار و سلطه‌گری قدرت‌های جهانی» و نهایتاً «عینیت‌بخشی به شمه‌ای از حاکمیت دینی در قالب بازتعریف ساختاری سیاسی با عنوان جمهوری اسلامی» آرا به‌شکلی گسترده و میان عموم جوامع اسلامی و ملل مستضعف جهان انتشار دهند.

اگرچه این حقیقت، غیرقابل انکار است که نقود ایران به دلیل کاهش شدید ارزش واحد پول ریال طی عصر پهلوی و ناچیزبودن صادرات غیرنفتی کشورمان در دهه ۱۳۵۰ ش چندان خواهانی در سایر کشورها نداشت، لیکن با توجه به سفرهای زیارتی ایرانیان به برخی ممالک اسلامی و البته در سایه ممارست مجموعه‌داران جهانی به گردآوری انواع سکه‌های دنیا خصوصاً گونه‌های یادبودی، مسکوکات مناسبی مضروب توسط نظام جمهوری اسلامی در سال ۱۳۵۸ ش نیز خواه و ناخواه به شمار زیادی از کشورهای جهان وارد شدند؛ لذا کارکرد تبلیغی آنها برای اشاعه گفتمان حکومت نوظهور ایران در سطح بین‌الملل، سرانجام بالنسبه تحقق یافت.

منابع

- القرآن الکریم.
- أرکین، توختی آخون (۱۴۲۰ هـ). ترکستان الشرقیه: البلد الإسلامی المنسی. جدہ: دار الأندلس الخضراء.
- البلاذری، أحمد بن یحیی (۱۴۰۷ هـ). فتوح البلدان. بیروت: مؤسسه المعارف.
- جوان آراسته، حسین (۱۳۸۳). مبانی حاکمیت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. قم: دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری، مرکز تحقیقات علمی.
- حسینی، سید رضا (۱۳۹۹). واحدهای پولی ایران در عصر قاجار. تهران: پازینه.
- حق صفت، عبدالعزیز (۱۳۸۶). دو روی سکه: سکه‌های ماشینی جمهوری اسلامی ایران. تهران: سی‌بال هنر.
- حق صفت، عبدالعزیز (۱۳۸۹). مجموعه سکه‌های دوره پهلوی: پهلوی اول ۱۳۲۰-۱۳۰۴، پهلوی دوم ۱۳۵۷-۱۳۲۰. تهران: پازینه.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۹). صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (س) (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- رضایتی کیشه‌خاله، محرم و همکاران (۱۳۹۱). «بررسی کاربرد لاله از قلمرو قاموسی تا گستره نمادین». پژوهش زبان و ادبیات فارسی. (۲۴)، ۱۰۱-۱۲۳.
- سمیعی، احمد (۱۳۷۲). طلوع و غروب دولت موقت. تهران: شب‌ویز.
- سیدآبادی، سینا (۱۳۹۸). سکه و اسکناس‌های ایران در دوره جمهوری اسلامی از انقلاب اسلامی (بهمن ۱۳۵۷) تا سال ۱۳۹۷. تهران: پازینه.
- طوفان، سحر (۱۳۹۹). «بررسی نقوش سکه‌های ایرانی بعد از انقلاب اسلامی براساس نظریه پیرس». فصلنامه مطالعات ملی. ۲۱ (۳)، ۸۵-۱۰۴.
- فروغیان، صدیقه (۱۳۹۵). موزه بانک سپه. تهران: اداره کل روابط عمومی بانک سپه.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان (۱۳۹۷). تهیه و تنظیم: محمد فتحی و کاظم کوهی اصفهانی. تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- مرادی غیاث‌آبادی، اسماعیل (۱۳۸۶). تقویم تطبیقی یکصدساله قرن چهاردهم (۱۳۰۱ تا ۱۴۰۰ هجری خورشیدی / ۱۳۴۰ تا ۱۴۴۲ هجری قمری / ۱۹۲۲ تا ۲۰۲۱ میلادی). تهران: نوید شیراز.
- موسوی، سید مهدی (۱۳۹۲). سکه‌های ماشینی قاجار. تهران: پازینه.
- موسوی، سید مهدی (۱۳۹۵). سکه‌های طلای ماشینی ایران. تهران: پازینه.
- نوبین فرحبخش، فریدون و نوبین فرحبخش، مسعود (۱۳۹۷). راهنمای اسکناس‌های ایران: قاجار - پهلوی - جمهوری اسلامی ایران. تهران: نوبین فرحبخش.
- ووستنفلد، هاینریش فردیناند و ماهلر، ادوارد (۱۳۶۰). تقویم تطبیقی هزار و پانصدساله هجری قمری و میلادی با راهنمای تبدیل تاریخ هجری شمسی به میلادی و بالعکس. مقدمه و تجدیدنظر از حکیم‌الدین قریشی. تهران: فرهنگسرای نیاوران.

یا حقی، محمدجعفر (۱۳۹۱). فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی. تهران: فرهنگ معاصر.
 الیعقوبی، أحمد بن أبی یعقوب (۱۳۷۹ هـ). تاریخ الیعقوبی. بیروت: دار صادر.

Cuhaj, George S (2009). *Standard Catalog of World Gold Coins 1601-Present*. 6th Edition. Lola: Krause.

Cuhaj, George S (2014). *Standard Catalog of World Coins 1901-2000*. 42nd Edition. Lola: Krause.

<https://en.numista.com/catalogue/pieces10536.html>.

<https://en.numista.com/catalogue/pieces1692.html>.

<https://en.numista.com/catalogue/pieces6884.html>.

<https://fa.ucoin.net/coin/iran-20-rials-1979/?tid=26725>.

<https://iranantiq.com/collection/coin/islamic-republic-of-iran/20-rials>.

<https://iranantiq.com/collection/coin/islamic-republic-of-iran/50-dinars>.

<https://iranantiq.com/collection/coin/islamic-republic-of-iran/50-rials>.

https://katzauction.b-cdn.net/imgs/57/58P_AS156.jpg?ver=130883.

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/104550>.

<https://www.cbi.ir/page/1580.aspx>.

<https://www.ma-shops.com/koci/item.php?id=66083>.

https://www.sarc.auction/IRAQ-Republic-1-dinar-1980-AH1400-PCGS-Proof-64-DCAM_i43843900.

۱. پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ م، نظام‌های سیاسی متعددی با عنوان «جمهوری اسلامی» در برخی از ممالک و سرزمین‌های مسلمان‌نشین تأسیس شده بودند؛ مثلاً طی سال ۱۹۲۳ م و بر اثر وقوع یک انقلاب اسلام‌گرایانه در بخشی از آسیای مرکزی، حکومتی به نام «جمهوری اسلامی ترکستان شرقی» شکل گرفت که البته به واسطه اقدامات خصمانه چین و شوروی، چندان دوام نیاورد (نک: آرکین، ۱۴۲۰ هـ: ۱۵ و ۱۹)؛ لذا نظام سیاسی نوظهور ایران، ماحصل بازتعریفی جدید از مفهوم جمهوری اسلامی است؛ نه اینکه نخستین حکومت مسمی به چنین عنوانی باشد.